

Klasseracismens åbne uendelighed

- Om Étienne Balibars bestræbelser på at forstå klasseracisme som fænomen

skrevet af Andreas Beyer Gregersen, AAU · udgivet februar 2019

Abstract

I indeværende artikel vil jeg udfolde den franske filosof Étienne Balibars udforskning af klasseracisme i dens udvikling samt forskellige skikkelser. Til det formål vil der tages udgangspunkt i Balibars læsning af Karl Marx' sjette tese om Feuerbach, hvoraf en vidtrækkende social ontologi og filosofisk antropologi kan udledes. I den forbindelse vil det være en gennemgående tese, at klasseracisme ikke bør tolkes som en udefrakommende forstyrrelse af klassekampen, men med Balibar som en såkaldt *permanent dialektik*, der betyder, at klassekamp og racisme hele tiden fletter sig ind og ud af hinanden i nye former.

Indledende bemærkninger

En syrisk mand går hen til en gokartbane for at søge efter et job, men bliver mødt af to sikkerhedsvagter, som med en truende attitude tvinger ham til at tage tøjet af og løbe rundt på banen bærende et skilt med et budskab, som leder tankerne hen på gadeprostitution: *Der er ikke nogle jobs ... derfor er min pris lav*. I november 2016 viste den libanesiske tv-kanal OTV et klip med skjult kamera i underholdningsshowet Haddi Albak, hvor den scene udspillede sig i over 20 minutter (*Al-Fanar Media* 2017). Klippet er kontroversielt, fordi Libanon er et land, som i de seneste år har modtaget mindst en million syrere, som staten hverken har givet opholds- eller arbejdstilladelse. Alligevel arbejder ca. 92 % af syrerne ifølge en rapport fra Den Internationale Arbejdsorganisation fra 2014 uden tilladelse, under usikre forhold og til en gennemsnitlig månedsløn langt

under den fastlagte mindsteløn, hvilket tilsyneladende ikke har ændret sig i de senere år (ILO 2014).

Den daglige diskrimination mod syrere i Libanon synes at være endnu et eksempel i nyere tid på dét, som Étienne Balibar (f. 1942) i antologien *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities* (1988) kalder *klasseracisme*. Klasseracisme kan siges at finde sted under de omstændigheder, hvor to ellers irreducible 'konfigurationer', klassekamp og racisme, alligevel mødes med ofte uoverskuelige konsekvenser til følge. Klasseracisme er således et udtryk for de situationer, hvor det ikke er til at skelne disse to fra hinanden, og hvor det ikke er til at sige, hvad der er udtryk for klassekamp, og hvad der handler om racisme. I denne artikel vil det først belyses, hvorledes Balibars begreb samt analyser af klasseracisme lader sig inspirere af Karl Marx, hvorefter idéen om dette særlige og svært definerbare fænomen som en permanent dialektik udfoldes på denne baggrund. Giver det overhovedet mening at sætte 'klasseracisme' på filosofisk begreb, og hvilke problematikker bør den teoretisk inspirerede samtidsanalytiker være opmærksom på i den forbindelse?

Marx' gådefulde idé

Balibars foreløbige virke kan præsenteres som en historie om såvel vedholdende kritik af marxisme som optagethed og anerkendelse af dens fortsatte rolle i både teori og praksis. Ifølge Andreas Beck Holm kan 'loyalitet' over for den marxistiske tradition i al dens mangfoldighed forstås som et kodeord til Balibars forfatterskab - især loyalitet til den franske filosof Louis Althusser, hvis fokus på ideologi har inspireret og fulgt Balibar lige siden, at Balibar som 23-årig var med til at udgive den banebrydende *Reading Capital* i 1965 med en mindre gruppe intellektuelle ledet af netop Althusser (Holm 2011:167). Loyalitet forudsætter imidlertid en fast forankret størrelse i form af f.eks. et fællesskab eller tradition, som det er muligt at erklære sig loyal over for. Men som Balibar har erklæret

det kategorisk i *The Philosophy of Marx* (1993), er 'marxisme' ikke en sådan størrelse, men snarere en række idéer, problematikker og aporier, hvis relevans også rækker ind i det nye århundrede: "There is no Marxist philosophy and there never will be; on the other hand, Marx is more important for philosophy than ever before" (Balibar 1995:1). Det betyder dog ikke, at Balibar hævder at have fundet en mere virkelig men misforstået Marx. Den førnævnte bogtitel om 'Marx' filosofi' i ental må således ikke misforstås som en *doktrin*, men som et udtryk for de skiftende videnskabelige og revolutionære bestræbelser, der kendetegnede Marx' levned. Ifølge Balibar skrev Marx *i konjunkturen*, hvilket vil sige, at både hans teoretiske position og praktiske virke ofte måtte begynde på ny med historiens uforudsigelige forløb - hvorfor han også efterlod sig en stor del ufærdige skitser ud af det samlede forfatterskab.

En sådan *pluralistisk* læsning af Marx hænger sammen med Balibars fokus på Marx' sjette tese om Feuerbach, som blev skrevet ned i Marx' notesbog i foråret 1845. Tesen omhandler *det menneskelige væsen* ("das menschliche Wesen"), som den tyske filosof Ludwig Feuerbach ifølge Marx har misforstået som en generel abstraktion lokaliseret i isolerede individer tilhørende "menneskearten". I stedet hævder Marx, at det førnævnte væsen findes i virkeliggørelsen af dét, som udtrykkes med ordene *de samfundsmæssige forholds ensemble*. På tysk lyder den centrale sætning, hvor "es" peger tilbage til "das menschliche Wesen", således: "In der Wirklichkeit ist es das Ensemble der gesellschaftlichen Verhältnisse" (Marx 1969:6). Balibars læsning af den sjette tese fokuserer på, hvordan Marx synes at udtrykke både en inspiration fra og afstand til G. W. F. Hegels spekulative dialektik på én og samme tid. I en posthegeliansk tid er det første substantiv *Wirklichkeit* ikke blot synonym med "Realität" - ikke bare lig med på forhånd givne kendsgerninger. Derimod må det ifølge Balibar snarere oversættes med 'virkeliggørelse' end 'virkelighed', eftersom det virkelige hos Hegel ikke eksisterer som det, der allerede findes, men

effektueres som en konkret proces. Således trækker Marx på hegeliansk arvegods i sin modstilling af Feuerbachs abstrakte og dermed *wirkelige* bestemmelse i sin karakteristik af det menneskelige væsen (Balibar 2012a:5f).

Men Marx ophæver ikke sin egen karakteristik til en *spekulativ enhed*, som det ellers kunne gøres med tyske - og hegelianske - begreber som 'das Ganze', 'Ganzheit' eller 'Totalität' til at indikere de samfundsmæssige forholds sammenhæng. I stedet anvendes det franske fremmedord *ensemble*, der ifølge Balibar konnoterer lige præcis den slags ubestemte og horisontale uendelighed, som Hegel kritiserede for at mangle *totalitet*. Hegel skelner konsekvent mellem en god og slet eller sand og falsk uendelighed ud fra, om det uendelige blot består i en konstant udskydelse af endelighedens grænse (illustreret med en linje) eller om det uendelige hverken indeholder begyndelse eller ende (illustreret med en cirkel). Men ifølge Balibar er det snarere omvendt - den sande uendelighed findes netop i linjens ustoppelige forløb ud mod nye horisonter, fjerne himmelstrøg og krydsninger af andre linjer. I den forbindelse åbnes op for, at det menneskelige væsen ikke behøves at være én størrelse men også kan pege mod en heterogen pluralitet af relationer, som ifølge Balibar konstituerer det særlige begreb hos Marx, *praksis*. I artiklen "From Philosophical Anthropology to Social Ontology and Back: What to Do with Marx's Sixth Thesis on Feuerbach?" (2012) knytter Balibar derfor 'praksis' tæt sammen med de samfundsmæssige forholds *åbne uendelighed*:

As Marx was suggesting, "relation" and "praxis" become strictly correlative terms (and the second is no less metamorphic or veränderbar than the first) as soon as a notion of "effective reality" is cut from the (theological, spiritual) ideal of "completeness" and is associated instead with a scheme of "open infinity." (ibid:12)

Ikke desto mindre er der andre dele af Marx' forfatterskab, som ifølge Balibar begrænser den åbne uendelighed til især produktion og arbejde

ved f.eks. at reducere kønsforskelle til en form for 'seksuel arbejdsdeling' i *Den tyske ideologi* (1845). Fra det perspektiv tenderer arbejde til at fungere som en *kvasi-transcendental ækvivalent* for den sociale eller praktiske virkelighed - en ækvivalent, som i hegeliansk forstand underordner f.eks. race eller etnicitet til klassekamp som den grundlæggende problematik. Arbejdet er således dét, som transcenderer alle andre former for menneskelig praksis ved at fungere som en prisme til at forstå alt lige fra forskelle mellem kønnene til, hvorfor vi deler hinanden op i grupper som eksempelvis racer. Alligevel insisterer Balibar på, at selv klasser og de konflikter, som udvikler sig ikke blot mellem, men også inden for disse, kan tolkes som et åbent ensemble af praksisser, selvom det med et udtryk fra den italienske filosof Antonio Negri fører Marx' begreber "hinsides Marx" (Negri 1991:19). Imidlertid var Marx også allerede forud for sig selv, idet hans "gådefulde idé" om klassekamp som en konstant udviklende konflikt ifølge Balibar overskred Marx' egne systematiske bestræbelser på at fastlåse en midlertidig kontinuitet til et udtryk for historiens dialektik i sin helhed (Balibar & Wallerstein 1991:169).

Klasseracisme kan i denne læsning således ikke underordnes en lukket fortælling om arbejde, klassekamp eller historiens dialektik, men må tolkes som en historisk betinget og åben form for ensemble. Men hvis klasseracisme dermed hverken kan analyseres som bare en slags afledt klassekamp eller som et sammenstød mellem to nærmest mytiske størrelser, race og klasse, i hvilken forstand er klasseracisme i så fald en specifik form for ensemble af samfundsmæssige forhold?

Renselse af den sociale krop

I dette afsnit vil den særlige karakteristik af klasseracisme, som følger af Balibars tilgang, indkredses. Til at begynde med er det værd at bemærke, som Balibar understreger, at klasseracisme sandsynligvis ikke er en ny ting.

Snarere tværtimod synes især begrebet 'race' lige fra starten af at have været investeret med en 'diskurs af foragt og diskrimination', der netop har haft økonomiske og politiske forskelle som omdrejningspunkt. Det har især gjaldt aristokrater og slaveejere, som i løbet af århundreder har skelnet mellem én eller flere overlegne og underlegne racer, som var forudbestemte til fastlåste positioner i det samfundsmæssige hierarki. Ifølge Balibar var det imidlertid først med nationalismens fremkomst, at race blev 'eticiteret' som en måde at repræsentere især nationale forskelle ud fra biologi eller senere kultur som en markør for disse fastlåse positioner (ibid:207-8). Men hvori består det fælles element, som gør, at vi stadig kan snakke om racisme i ental - og som et begreb med fortsat relevans?

Ifølge Balibar består racisme i praksisser, diskurser og repræsentationer, som hver især peger mod et grundlæggende 'fantasme' om segregation, om et påstået behov for at *rense den sociale krop* fra alt dét, som stigmatiseres med 'andethed' - hvad enten det sættes lig med hudfarve, religion, nationalitet eller netop klasse. Det er heraf, at teorier og idéer om essentielle forskelle mellem grupper opstår, fordi der ifølge Balibar, som konsekvens af fantasnets kraft, opstår en *voldelig vilje til at vide* eller med andre ord et begær efter et umiddelbart og direkte kendskab til, hvorfor socialt liv fungerer, som det gør. Dét at naturliggøre sociale forskelle og karakterisere dem som uforanderlige er et tydeligt udtryk for en sådan 'voldelig vilje', hvilket i øvrigt kan sammenlignes med de måder, som f.eks. den menneskelige natur eller væsen er blevet karakteriseret på gennem tiden. Balibars pointe er i den forbindelse, at racismens konstitutive *fejlgenkendelse* ikke så meget handler om at forveksle kulturelle forskelle med naturlige som det at placere én altforklarende fortolkningsmodel ned over enhver forskel. Som Balibar understreger, har racisme således ikke nødvendigvis noget at gøre med et hypotetisk spørgsmål om eksistensen af biologiske racer (ibid:37).

Ofte vil nationalisme og racisme præsenteres som to forskellige måder at opstille sociale grænsedragninger ideologisk og politisk - henholdsvis en normal eller moderat over for en unormal, ekstrem og voldelig slags. Racisme som en *nationalisme løbet løbsk* kan så alt efter perspektiv tolkes som enten nationalismens nødvendige konsekvens eller som en begrædelig udvikling af en ellers sund og velfungerende praksis. Men hvis racismen skal tolkes som et symptom på noget ved nationalismen, er det ifølge Balibar først og fremmest dens indre modsætninger og ustabilitet snarere end én gennemgående racistisk kerne. Racisme tenderer især til at forstærke en eksisterende modsætning mellem det partikulære og universelle i den forstand, at racismen er med til på én og samme tid at fremme det nationale eksklusive karakter og artikulere en vision om et ubetinget fællesskab på tværs af tid og sted. Racisme beskrives derfor af Balibar som "et indre supplement til nationalismen", der har vist sig som uundværlig i nationalismens og særligt nationalstatens fremkomst, men som samtidig overskrider de givne rammer og umuliggør projektet med at skabe én samlet nationalisering af samfundet (ibid:54).

Den amerikanske sociolog Immanuel Wallerstein, som Balibar samarbejdede med om antologien *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, tolker nationalisme og racisme som måder at udtrykke og opretholde den globale kapitalismes *verdenssystem* (ibid:82-5). Det system organiserer de økonomiske klasser inden for nationalstater og regioner alt efter, om de tilhører kapital-koncentrerede 'kernezoner' eller de mere 'perifere zoner', hvor nutidens proletariatet især befinder sig. I den forstand er klasseracisme i sin essens et forsøg på at opretholde forsat dominans ved at hævde en naturlig adskillelse mellem kapitalismens centrum og periferi. Men ifølge Balibar er klasseracisme mere kompliceret end sådan en klassekamp i forklædning eller et forvrænget spejlbillede af de virkelige magtrelationer.

Ud fra Balibars perspektiv tolkes klasser nemlig ikke som udtryk for

fastfrosne magtrelationer, men derimod som overlappende konfigurationer uden fastlåst adskillelse. Der findes eksempelvis ikke én forenet proletarisk identitet - ikke engang i særlige situationer. I den forstand finder klasseracisme lige så meget sted inden for som uden for dét, der opfattes som klasserne og racernes grænser. Således analyserer Balibar også klasseracisme i former for 'selv-racificering' af arbejderklassen, som eksempelvis viser sig ved et fokus på dét at fødes ind i arbejderklassefamilier samt ophøjelse af arbejdets særlige status og den symbolik, som forbindes dertil (ibid:206). Dét at tilhøre arbejderklassen bliver dermed gjort til en slags race i sig selv. Samtidig kan klasseracisme fungere som en overførsel eller forskydning af proletarers vrede over de givne vilkår til andethedens domæne. Ifølge Balibar er racisme mod indvandrende arbejdskraft således ikke blot en måde at bekæmpe konkurrence, men også en overførsel af et "had mod dem selv som proletarer" over mod dem, der anses som fremmede (ibid:214). Skiltets budskab om, at der ikke er nogle jobs i Libanon fra eksemplet i indledningen illustrerer den forskydning med lysende klarhed: Libanon står midt i en økonomisk krise med en arbejdsløshed på ca. 25% og for unge under 25 år på 37% (The Arab Weekly 2017). Budskabet talte sandt, selvom det at præsentere en racistisk ydmygelse som det eneste modsvar til den økonomiske og politiske virkelighed var en løgn.

Der findes ikke en skjult klasseracisme bag enhver etnisk eller nationalistisk racisme, selvom en klassebetydning, som tidligere nævnt har været knyttet til racebegrebet lige siden racismens fremkomst. Eksempelvis hævder Balibar, at antisemitismens lange historie og kompleksitet ikke kan reduceres til en "antikapitalistisk illusion", blot fordi jøder fra især 1870'erne og frem er blevet fremstillet som kosmopolitiske kapitalister og gnier (Balibar & Wallerstein 1991:206). Men ikke desto mindre findes der en konstant relation mellem klasseracisme og etnisk racisme - samt mellem nationalisme og racisme - som gør, at de hver især

virker inden for den andens domæne. Det er den slags relation, som bevirker, at klasser kan *racificeres* ud fra det tidligere nævnte fantasme om segregation og en voldelig vilje til viden om de sociale relationers grund - men ligeledes, at brug af etniske kategorier eller racer kan *klassificeres* i såvel økonomisk som politisk forstand ud fra et sæt af antagonistiske magtrelationer. Klasser kan forvandle sig til racer og omvendt.

Balibar gør brug af begrebet *overdeterminering* til at betegne sådanne relationers kompleksitet - et begreb, som Louis Althusser i øvrigt introducerede til den marxistiske tradition. Althusser anvendte især begrebet til at modstille marxistisk dialektik til den hegelianske ved at tage afstand fra enhver idé om én underliggende årsag eller simpel essens til at forklare en given samfundsstruktur - men samtidig påstod Althusser, at et teoretisk blik for totalitet og struktur ikke måtte *ofres på pluralismens alter* ("to sacrifice unity on the altar of 'pluralism'"), hvor selv den mindste tanke om helhed er bandlyst (Althusser 1969:201f). Uden at bekende sig til nogen form for 'pluralisme' formår Balibar dog alligevel at anvende den i sig selv komplekse idé om overdeterminering ud fra en tilgang, der netop undgår totalitetens lukkethed.

Således kan overdeterminering i forhold til klasseracisme som et særligt fænomen tolkes ud fra især tre 'positive konnotationer', som Balibar knytter til sin læsning af Marx' sjette tese om Feuerbach: 1) *horisontalitet* med den følge at hverken nationalisme, racisme eller klassekamp er mere essentielle for klasseracismen end de andre, 2) *serialitet* med den følge at klasseracismens elementer danner et åbent netværk, som strækker sig på ubestemt vis på tværs af tid og sted, og 3) *heterogenitet* med den følge at selvsamme elementer også tilhører forskellige 'genrer' og derfor krydser uden at overlape eller smelte sammen (Balibar 2012a:10). Når Balibar karakteriserer klasseracisme som et udtryk for en 'permanent dialektik, mellem klasse og race, må dette derfor ikke misforstås som en eviggyldig struktur eller forklaringsmodel

for klasseracisme. Begreber som 'konstant' og 'permanent' betyder i den sammenhæng snarere *vedholdende* end uforanderlig eller evig i den forstand, at førnævnte dialektik kun går igen i særlige konjunkturer, fordi den netop holdes ved lige af ellers skiftende parter og relationer. At forstå nutidens klasseracisme involverer i det perspektiv også at følge de seneste tendenser og udviklinger, som Balibar i de seneste årtier særligt har undersøgt og kritiseret i forhold til den Europæiske Union (se f.eks. Balibar 2004), og som det næste afsnit vil forsøge at gøre ved at kaste et blik på udviklingen i Danmark.

Klasseracismens nye ånder

I artiklen *Racism Revisited: Sources, Relevance, and Aporias of a Modern Concept* (2012) sætter Balibar fokus på det paradoks, som udspringer af, at racisme som begreb og eksplicit diskurs er forbudt i de fleste nutidige samfund, samtidig med, at racisme alligevel synes at være mere levende og skadelig end nogensinde før - ja, muligvis endda har en "lysende fremtid" foran sig (Balibar 2012b:1631). En udbredt forklaringsmodel diskuterede Balibar allerede i *Race, Nation, Class* med henvisning til forskellige forfatteres analyser af en såkaldt 'neo-racisme' eller 'differentiel racisme', som eksplicit henviser til kulturelle frem for biologiske forskelle til at legitimere diskrimination. Ifølge Balibar giver det fortsat mening at anvende racisme som begreb om den form for *racisme uden biologiske racer*, fordi den stadig følger samme fantasme om segregation mellem folk samtidig med, at kultur også har vist sig at kunne fungere som en fastlåst natur - som en uforanderlig bestemmelse af individer og grupper. Den nye racisme hænger derudover sammen med dekolonialiseringen, som medførte et globalt tilbageslag for de vestlige nationalstater og en omvending af migrationsbevægelser mellem tidligere kolonier og kolonimagter - hvilket især gælder for Danmark, hvis nyere historie vidner om gentagne forsøg på at fastholde og isolere resterne af den gamle

kolonimagt (Balibar & Wallerstein 1991:21).

Alligevel understreger Balibar det paradoksale i, at den nye racisme er mere formel, end den er fyldt med et specifikt indhold. I en dansk kontekst kommer det f.eks. til udtryk i debatter om såkaldte 'fremmedarbejdere', hvor der mere synes at være en uhåndgribelig *heterofobi* på spil end en tydelig karakteristik af og modsætning mellem to kulturer. Samtidig ser vi et øget fokus på selve *antallet af fremmede*, som ofte opgøres og vurderes med det gennemgående udtryk 'indvandrere fra ikke-vestlige lande' - de allermost fremmede af de fremmede. De indvandrende massers bevægelser - uagtet særlig kultur eller natur - over landegrænser er også et fokus i diskursen om den 'flygtningestrøm', som med havmetaforer har 'oversvømmet' de europæiske landes grænser, og som siden 2015 har fået danske politikere på stribe til at proklamere, at "antallet betyder noget" (f.eks. Berlingske 2016) - et udsagn, hvis betydning i sig selv ofte synes uklar. En sådan *racisme uden indhold* er sværere at kritisere, hvad den svage gennemslagskraft af den udbredte vending om, at vi ikke bør skelne mellem 'dem og os', synes at vidne om.

Igen vil en balibarsk pointe være, at de seneste udviklinger ikke kan reduceres til nye former for opdeling og udnyttelse af den globale arbejdskraft eller nye manifestationer af klassekampens historie, men at den udspringer af et samspil mellem åbne komplekser som kolonialisme, nationalisme, racisme - og klasseforhold. I den forbindelse giver klasseracisme mening som begreb, fordi det ofte kan være vanskeligt at skelne mellem, hvad vi forstår som klasser og som racer, og dermed hvilke former for undertrykkelse, som vi egentlig kæmper mod. Det samspil viser os dermed, hvad Balibar kalder *klassekampens indre grænser*, som eksempelvis viser sig, når racisme fletter sig ind i klassekampens arena. Det er med disse udviskede grænser in mente, at Balibar opfordrer os til at observere og kritisere klasseracismens nye ånder.

Litteraturliste

- Al-Fanar Media. 2017. *Little Hope of Jobs for Syrians in Lebanon and Jordan*. Lokaliseret den 12. december 2018 på World Wide Web: <https://www.al-fanarmedia.org/2017/02/lebanon-jordan-syrians-face-bleak-employment-future/>
- Althusser, Louis. 2005 [1965]. *For Marx*. London: Verso.
- Balibar, Étienne & Wallerstein, Immanuel. 1991 [1988] *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London & New York: Verso.
- Balibar, Étienne. 1995 [1993]. *The Philosophy of Marx*. London & New York: Verso.
- Balibar, Étienne. 2004 [2001]. *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton: Princeton University Press
- Balibar, Étienne. 2012a. "From Philosophical Anthropology to Social Ontology and Back: What to Do with Marx's Sixth Thesis on Feuerbach?" *Postmodern Culture*, 22 (3): 1-20
- Balibar, Étienne. 2012b. "Racism Revisited: Sources, Relevance and Aporias of a Modern Concept." *PMLA*, 123 (5): 1630-1639
- Berlingske. 2016. *Pia Olsen Dyhr: "Antallet betyder noget"*. Lokaliseret på World Wide Web den 19. december 2018: <https://www.berlingske.dk/politik/pia-olsen-dyhr-antallet-betyder-noget>
- Holm, Andreas Beck. 2011. *Marxistisk kritik & selvkritik: Étienne Balibar*. I: Boiesen, Jon Rostgaard et al. (red.). *Venstrefløjens nye tænkere*. Aarhus: Forlaget Slagmark.
- ILO, International Labour Organization. 2014. *Syrian refugees in Lebanon face harsh working conditions*. Lokaliseret på World Wide Web den 19. december 2018: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_240126/lang--en/index.htm
- The Arab Weekly. 2017. *Lebanon's Youth bearing the brunt of unemployment, regional instability*. Lokaliseret på World Wide Web den 19. december 2018: <https://the arabweekly.com/lebanons-youth-bearing-brunt-unemployment-regional-instability>